

XALQ DIPLOMATIYASINING XALQARO MUNOSABATLAR TIZIMIDA TUTGAN O'RNI

Doniyev Sardor Ixtiyor o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti "Tarix" kafedrasida tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7135112>

Annotatsiya. Mazkur maqolada xalqaro munosabatlar tizimida xalq diplomatiyasining tutgan o'rni, uning kelib chiqishi, unga berilgan ta'riflar haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: globallashtirish, diplomatiya, nodavlat, siyosat, xalqaro, strategiya.

РОЛЬ ПУБЛИЧНОЙ ДИПЛОМАТИИ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация. В данной статье представлена информация о роли публичной дипломатии в системе международных отношений, ее происхождении и определениях.

Ключевые слова: глобализация, дипломатия, негосударственное, политика, международное, стратегия.

THE ROLE OF PUBLIC DIPLOMACY IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract. This article provides information about the role of public diplomacy in the system of international relations, its origin, and its definitions.

Keywords: globalization, diplomacy, non-state, politics, international, strategy.

KIRISH

Xalqaro globallashtirish chuqurlashuvi davlatlar va hukumatlarning nafaqat bir-birlari o'rtasidagi munosabatlarini, balki o'zaro aloqada bo'lgan mamlakatlar xalqlarini ham birlashtirish uchun an'anaviy usullardan foydalana boshlagani xalq diplomatiyasining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi.

Xalq diplomatiyasi bugungi o'zgaruvchan siyosiy muhitda an'anaviy diplomatiyaning yetarli emasligini ko'rsatmoqda. Shu tufayli yangi diplomatiya uslubi sifatida rivoj topmoqda. Tashqi siyosiy maqsadlarga erishish vositasi sifatida xalq diplomatiyasi va an'anaviy diplomatiya bilan bir qatorda qo'llanilmoqda va an'anaviy diplomatiyani to'ldiruvchi vazifasini bajarmoqda.

Xalq diplomatiyasi norasmiy diplomatiya yoki galstuksiz diplomatiya deb ham ataladi. Xalq diplomatiyasi tashqi siyosatga yangi vositalar va mexanizmlarni olib kirish orqali diplomatiyani vositalar va uslublar jihatidan diversifikatsiya qildi [1].

Xalq diplomatiyasining ta'rifiga o'tishdan oldin uning tarkibiy qismlariga to'xtalib o'tish zarur. Xalq va diplomatiya tushunchalari xalq diplomatiyasi yondashuvining asosini tashkil etuvchi ikkita eng muhim komponentdir.

Xalq - muayyan mamlakatning barcha aholisi [2].

Diplomatiya - xalqaro munosabatlar konsepsiyasi sifatida ajralib turadigan va hukumatlararo munosabatlarni tuzadigan, tartibga soladigan tashqi siyosat vositasi sifatida qabul qilinadi [3].

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

"Xalq diplomatiyasi" tushunchasiga ilmiy ta'rif berishga qaratilgan birinchi urinishlar XIX asr oxiri - XX asr boshlarida yuzaga keldi. "Xalq diplomatiyasi" atamasi "xushmuomalalik"

soʻzining sinonimi sifatida birinchi marta 1856-yilda Times gazetasida AQSh prezidenti Franklin Pirs faoliyati toʻgʻrisida chop etilgan maqolada ishlatilgan [4]. 1871-yilda kongressmen Samuel Koks ushbu atamani ochiq, halol diplomatiya maʼnosida ishlatgan.

Bugungi kunda davlatlar va chet el jamoatchiligi oʻrtasida oʻrnatilgan diplomatik munosabatlar xalq diplomatiyasi deb atala boshlandi. Amerikalik olim R.Gallioning fikricha, xalq diplomatiyasi davlatga oʻz tashqi siyosatini amalga oshirish va shakllantirish uchun xorijiy xalqlarga taʼsir oʻtkazishga yordam beradi [5]. Yana bir olim X.Tuch xalq diplomatiyasini “Milliy gʻoyalar, qadriyatlar va madaniyatni xorijiy xalqlar orasida ommalashtirish uchun hukumat tomonidan oʻrnatilgan aloqa shakli” deb taʼriflaydi [6]. Strategik aloqa vositasi sifatida xalq diplomatiyasi “jamoatni tushunish, xabardor qilish va ularga taʼsir oʻtkazish” faoliyatining yigʻindisi sifatida taʼriflanadi [7]. Bu jarayonning muhim qismi boʻlgan siyosiy kommunikatsiya “davlatlar, tashkilotlar yoki shaxslar tomonidan siyosiy imkoniyat va manba sifatida axborotni ishlab chiqarish, tarqatish, nazorat qilish, foydalanish va qayta ishlash”dir.

Xalq diplomatiyasi faoliyati ikkita asosiy doirada amalga oshiriladi:

Davlatdan-jamoatchilikka;

Jamoatchilikdan-jamoatchilikka;

Davlat-jamoatchilik oʻqi boʻyicha faoliyat davlatning yuritayotgan siyosati, faoliyati va tashabbuslarini rasmiy vositalar va kanallar orqali jamoatchilikka yetkazishidir. Toʻgʻridan-toʻgʻri jamoatchilik bilan muloqot qilish faoliyatida nodavlat notijorat tashkilotlari, tadqiqot markazlari, jamoatchilik fikrini oʻrganish institutlari, ommaviy axborot vositalari, universitetlar, assotsiatsiyalar va fondlar kabi nodavlat fuqarolik vositalaridan foydalanish juda muhimdir[8].

Xalq diplomatiyasi foydalaniladigan resurslar va vositalar va amalga oshirish usullari tufayli koʻplab fanlar doirasida oʻrganiladi. U jamoatchilik bilan aloqalar va reklama, marketing, tarix, siyosatshunoslik, xalqaro munosabatlar, axborot texnologiyalari, sotsiologiya va psixologiya kabi koʻplab fanlar bilan kesishadi.

Xalqaro munosabatlar tizimining uchta asosiy nazariyasi — realizm, liberalizm va konstruktivizm xalq diplomatiyasiga turlicha munosabatda boʻladi. Xalq diplomatiyasining *realistik* maktabi tomonidan ilgari surilgan asosiy yondashuv shundaki, davlatlar boshqa davlatlar bilan oʻz milliy manfaatlariga muvofiq muloqot qilish uchun ularning xalqlari bilan aloqalarni yoʻlga qoʻyishi lozim. Boshqacha qilib aytganda, realizm xalq diplomatiyasiga tashqi siyosat vositasi sifatida qaraydi. *Liberalizm* esa masalaga hamkorlik doirasida yondashadi va xalq diplomatiyasi orqali ikki davlat oʻrtasida uzoq muddatli sheriklik oʻrnatilishi mumkinligini taʼkidlaydi. *Konstruktivistlar* xalq diplomatiyasini milliy va madaniy oʻziga xoslikni shakllantirish vositasi deb tushunadi.

Xalq diplomatiyasi globallashuv, modernizm, postmodernizm kabi koʻplab omillar taʼsirida boʻlgan va shu tushunchalar almashinuvida oʻz rivojlanishini davom ettirayotgan voqelik va hodisadir. Eʼtibor talab qiladigan yana bir jihat bu anʼanaviy xalq diplomatiyasining vaqt oʻtishi bilan konseptual oʻzgarishidir.

TADQIQOT NATIJALARI

Globallashayotgan xalqaro tizim jahon siyosatining subyektlarini ham, bu subyektlarning bir-biri bilan oʻzaro taʼsir qilish vositalarini ham oʻzgartirdi. Sovuq urush tugashi bilan dunyoda davlatlar soni ortdi va bu oʻsish yangi hamkorlik aloqalarining oʻrnatilishiga sabab boʻldi.

Albatta, globallashuvning yagona oʻlchovi bu aktorlar sonining koʻpayishi emas. Ayni paytda texnika taraqqiyoti bilan jahon siyosatidagi chegaralar maʼlum darajada koʻrinmas holga

keldi. Texnologiya juda keng qo'llanilayotgan dunyoda davlatning boshqa davlat xalqi bilan muloqot qilishi avvalgidan ko'ra ancha osonlashadi. Masalan, 1950-yillarning boshlarida davlatlar bosma ommaviy axborot vositalari, radio, televideniye va madaniy almashinuv dasturlari kabi vositalardan foydalanganlar. Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari ham davraga kiritildi. Adabiyotlarda yangi xalq diplomatiyasi deb ataladigan ushbu diplomatik hamkorlik jarayoni nodavlat notijorat tashkilotlari, xalqaro tashkilotlar kabi yangi aktorlarni ham qamrab oladi. Konsepsiyada oldinga chiqadigan "yangi" sifati, xalq diplomatiyasidagi ishtirokchilar sonining ortib borayotgani va texnologiyalarning tobora xilma-xil tus olayotganiga ishora qiladi.

Asosiy nuqta davlatlarning chet el xalqlari bilan o'zaro munosabatda bo'lishi va ularni o'z davlatlari to'g'risida xabardor qilish atrofida bo'lganligi sababli, xalq diplomatiyasi va propaganda o'rtasidagi bog'liklikka e'tibor qaratishimiz lozim. Ba'zilar uchun xalq diplomatiyasi aslida propagandani ijobiy ma'noda yetkazish usuli bo'lsa, boshqalar uchun esa yangi munosabatlarni tasvirlaydi. Masalan, amerikalik olim J.Xart xalq diplomatiyasini "tashqi siyosat vositasi sifatida institusionallashtirilgan propaganda" [9] deb ta'riflagan bo'lsa, J.Manxeim ushbu konsepsiya hukumat tomonidan amalga oshiriladigan tashviqot ekanligini aytadi [10]. Ushbu konsepsiyani propaganda bilan sinonim sifatida ko'rmaydigan tadqiqotchilar xalq diplomatiyasi strategik aloqa bilan uyg'unlashgan tashqi siyosat vositasi ekanligini qayd etadilar.

Favqulotda va muxtor elchi, professor Alisher Fayzullayev propaganda haqida, "Propaganda tushunchasi ma'lum bir salbiy ma'noga ega va odamlar unga ishonishga moyil. Propagandada maqsad vositalarni oqlaydi va tashviqot mashinasi o'z maqsadlariga erishish uchun aldash va manipulyatsiyadan foydalanishi mumkin. Propagandistlarning asosiy tashvishi maqsadli auditoriyaning ongi va munosabatini ma'lum bir yo'nalishda o'zgartirishdir. Auditoriyani tinglash, ularga gapirish, ular bilan muloqotga kirishish imkoniyatini berish ularning vazifalariga kirmaydi. Boshqacha qilib aytganda, propagandani bir tomonlama ko'chaga taqqoslash mumkin", deydi. Olim xalq diplomatiyasini ikki tomonlama yo'lga o'xshatadi; "Xalq diplomatiyasi esa, aksincha ikki tomonlama ko'chaga o'xshaydi: nafaqat gaplashish, balki tinglash ham muhimdir. Dialogni yo'lga qo'yish, chet ellik auditoriyani suhbatga, mamlakatning davlat va nodavlat tashkilotlari tomonidan o'tkaziladigan ommaviy tadbirlariga jalb qilish kerak. Ular tanqiddan qo'rqmaydilar, balki tanqidiy munosabat sababini tushunishdan manfaatdor. Chet ellik auditoriya bilan muloqot qilish uchun xalq diplomatiyasi taniqli jamoat va madaniyat arboblardan, tashkilotlardan, shu jumladan nodavlat tashkilotlardan va turli sohalaridagi mutaxassislardan foydalanishi mumkin" [11].

MUHOKAMA

Xalq diplomatiyasi dinamik va ko'p qirrali muloqot jarayonidir [12]. Ma'lumot yetkazish bilan birga, auditoriyani tinglash, muloqotga ochiq bo'lish muhimdir. Iqtisodiyot, tashqi siyosat, energetika yoki atrof-muhit bo'yicha siyosatni jamoatchilik ko'magisiz belgilash va amalga oshirish mumkin emas.

Muvaffaqiyatli xalq diplomatiyasining eng asosiy sharti uning oqilona, ishonchli va himoyalangan bo'lishidir. Umumjahon qonun-qoidalarini buzuvchi, adolatdan yiroq, tahdid, bezorilik, agressiya kabi noqonuniy usullarga asoslangan va shunga o'xshash ma'noga ega siyosatni himoya qilish ham, jahon jamoatchiligiga tushuntirish ham mumkin emas. Inson huquqlarini muntazam ravishda buzayotgan yoki boshqa bir davlat hududiga kirib borgan

mamlakat xalq diplomatiyasini samarali olib bora olmaydi. Xitoyning Sharqiy Turkiston mintaqasidagi siyosati, Isroilning Falastin yerlarini bosib olishi, kichik J.Bush davrida AQSh tomonidan Afg'oniston va Iroqning ishg'ol qilinishi ushbu davlatlar imidjiga salbiy ta'sir qiluvchi omillar sifatida qolaveradi.

Xalq diplomatiyasi tushunchasi ijtimoiy fanlar maktabi tomonidan talqin qilinishi mumkin bo'lsa-da, ushbu konsepsiyaning yagona ta'rifini ilgari surish juda qiyin [13]. Chunki xalq diplomatiyasini aniqlash uchun bu diplomatiyani kim-kimga, nima uchun, qachon va qayerda qo'llashi haqidagi boshqa kichik tushunchalarni muhokama qilish zarur. Kontekst muhim, lekin undan ham muhimi shundaki, bu kontekst juda o'zgaruvchan va aniq chegaralarga ega emas.

Boshqacha aytganda, an'anaviy diplomatiyaning usullari, aktorlari, vositalari va maqsadlariga ega bo'lmagan hamma narsani xalq diplomatiyasiga kiritish mumkin. Davlatlar o'rtasidagi munosabatlarda jamoatchilik ham, diplomatiya ham bor, jamiyatni tushunmay turib, u bilan diplomatiyani o'rnatish mushkul vazifadir.

Hozirgi kunda global yoki mintaqaviy siyosiy yetakchilikka intilayotgan mamlakatlar o'zlarining milliy xalq diplomatiyasi tizimlarini faol rivojlantirmoqdalar. Hukumatlar maxsus fondlar yaratadilar, ta'lim va gumanitar loyihalarni ishlab chiqishga katta mablag' sarflamoqda va tematik internet-resurslarni qo'llab-quvvatlashni kuchaytirmoqda. Biroq, yuqoridagi barcha vositalar yordamida davlatlar har doim ham tashqi siyosiy maqsadlariga erisha olmaydilar, bu ko'p hollarda tegishli muassasalarning rivojlanmaganligi va mablag' yetishmasligi bilan bog'liq [14]. Ishlab chiqilgan dasturlar har doim ham ko'zlangan natijani bermaydi.

Muvaffaqiyatsizliklarning asosiy sabablaridan biri ma'lum bir mamlakatga nisbatan aniq faoliyat strategiyasining yo'qligi deb taxmin qilish mumkin. Qoida tariqasida, davlat rahbariyati tashqi siyosatning ustuvor yo'nalishlarini shakllantiradi, uning asosida davlat va nodavlat tashkilotlar faoliyatining asosiy yo'nalishlari aniqlanadi. Xalq diplomatiyasi sohasidagi "aktorlar" aksar hollarda o'z dasturlarini amalga oshirishda quyidagi masalalarni aniqlashtirmasdan faoliyatini boshlaydilar [15]:

Ushbu mamlakatda davlatimizning asosiy siyosiy maqsadi nima?

Loyihalar realizatsiyasining aniq muddatlari bormi?

Mamlakatlarimiz o'rtasidagi munosabatlar tarixi qanday?

Vazifalarni amalga oshirish uchun qanday texnologiyalar qo'llanilishi kerak?

Xalq diplomatiyasi milliy tizimining asosiy aktorlaridan qaysi biri bu sohada eng katta muvaffaqiyat va tajribaga ega?

Amalga oshirilgan ishlar samaradorligi qanday baholanadi?

Turli mamlakatlar hukumatlari tomonidan amalga oshirilgan xalq diplomatiyasi dasturlarini tahlil qilib, xulosa qilish mumkinki, ko'p hollarda yangi ustuvorlikni (yoki mavjud tashqi siyosat vektorlarining yangi tasdig'ini) belgilashda turli ishtirokchilar – universitetlardan tortib atrof – muhit tashkilotlariga qadar bir vaqtning o'zida ushbu yo'nalishda ishlashni boshlaydilar. Odatda bu juda ko'p muammolarni keltirib chiqaradi:

Davlat uchun faqat bir nechta, ammo aniq va tushunarli loyihalarni moliyalashtirish imkoniyati kamayadi;

Ishtirokchi tashkilotlarning mas'uliyatini pasaytiradi;

O'xshash (ayrim hollarda bir xil) faoliyatni amalga oshirish uchun xarajatlarning takrorlanishi;

Yetarli tajriba va tushunchaga ega bo'lmagan tashkilotlarning dasturlarida ishtirok etishi (bu jarayonning barcha ishtirokchilari uchun xavflarni keltirib chiqaradi) va boshqalar.

Yuqorida aytilganlarning barchasi ma'lum bir algoritm asosida xalq diplomatiyasi sohasidagi dasturlarni yanada puxta va tizimli rejalashtirish zarurati mavjud degan xulosaga kelishimizga imkon beradi. Bunday rejaning misoli quyidagi rasmda sxematik tarzda ko'rsatilgan.

Dastlabki bosqichda dasturning ta'sir obyektini aniqlash kerak. Har qanday davlatning siyosiy va iqtisodiy resurslari cheklanganligini hisobga olish kerak. Xalq diplomatiyasi texnologiyalaridan samarali foydalanish uchun, davlat tashqi siyosati uchun juda muhim bo'lgan bir nechta mamlakatlarni tanlashi kerak. Xalq diplomatiyasi nazariyotchisi Mark Leonard ta'kidlaganidek, ta'sir qilish nuqtayi nazaridan eng qulay bo'lgan davlatlar bilan emas, balki strategik nuqtai nazardan eng muhim bo'lgan davlatlar bilan munosabatlarni chuqurlashtirish kerak [16].

M.Leonardning so'zlariga ko'ra, davlat uchun o'ziga bog'liq bo'lmagan tarmoqlar va tuzilmalar orqali xalq diplomatiyasini amalga oshirish samaraliroq. Nodavlat tashkilotlar yaxshi reputatsiyaga, xorijiy sheriklar va ekspertlar bilan keng transmilliy tarmoqlarga ega. Diasporalar ham muhim vositadir, chunki ular til ko'nikmalariga, ikki davlatning madaniy va siyosiy kontekstini tushunish qobiliyatiga ega. Xususi kompaniyalar va ularning brendlari mamlakat haqidagi ma'lumotlarni uzatish va aloqalarni o'rnatish uchun muhim vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Ikkinchi bosqichda xalq diplomatiyasining tanlangan texnologiyalaridan foydalangan holda tanlangan mamlakatda amalga oshirilishi kerak bo'lgan siyosiy qarorlarni aniqlash muhimdir. Vaqt davomiyligi nuqtai nazaridan ushbu vazifalarni shartli ravishda uchta asosiy toifaga bo'lish mumkin: qisqa muddatli (1 yilgacha), o'rta muddatli (1-3 yil) va uzoq muddatli (3 yildan ortiq). Bundan tashqari, muayyan siyosiy vaziyatga qarab, turli vaziyatlarda ularning vaqt davomiyligi har xil bo'lishi mumkin.

XULOSA

Globalizatsiya jarayoni jadal rivojlanayotgan bir davrda xalqaro munosabatlar tizimida "qattiq kuch" bilan birgalikda "yumshoq kuch" sifatida xalqlar va davlatlar o'rtasida keng yoyilib borayotgan xalq diplomatiyasi siyosat va diplomatiyaning muhim elementi sifatida o'z o'rnini va mavqesiga ega bo'lib bormoqda. Mazkur diplomatiya tizimi o'z samaradorligi bilan ayrim hollarda an'anaviy siyosiy diplomatiyadan ko'proq natijaga erishib kelmoqda.

REFERENCES

1. Гражданская (народная) дипломатия и её роль в российско-японском политическом диалоге. Медведева Тамара Ивановна. <http://www.dslib.net/glob-razvitie/grazhdanskaja-diplomatija-i-ejo-rol-v-rossijsko-japonskom-politicheskom-dialoge.html>
2. Халқ тушунчаси. <https://qomus.info/encyclopedia/cat-x/xalq-uz/>
3. Yıldız, Z. (2013). Politika Sözlüğü. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
4. «Исторические отцы PR»: первые практические опыты публичной дипломатии. <https://elibrary.ru/item.asp?id=32269831>
5. Cull, N. 2006, Public diplomacy before Gullion: the evolution of a phrase, USC Center on Public Diplomacy, Southern California, viewed 3 March 2018, <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/public-diplomacy-gullion-evolution-phrase>

6. Tuch, H. 1990, *Communicating with the world: US public diplomacy overseas*, St.Martin's Press, New York.
7. Peter Krause ve Staphen van Evera, "Public Diplomacy: Ideas for the War of Ideas", Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School
8. Практические аспекты внешнеполитической коммуникации. П. Меньшиков. <https://elibrary.ru/item.asp?id=30708158>
9. Hart, J. 2013, *Empire of ideas: the origins of public diplomacy and the transformation of US foreign policy*. Oxford University Press, New York.
10. Manheim, J., B. 1994, *Strategic public diplomacy and American foreign policy: the evolution of influence*, Oxford University Press, New York.
11. Doniyev S.I. Science and art of Uzbekistan and India strengthening cultural ties in various fields as a form of public diplomacy. *EPR International journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*. Volume 7. Issue 6. June-2021.
12. Doniyev S.I. Historical stages of formation of socio-political relations between Uzbekistan and India. *O'zMU xabarlari*. 2021-yil 1/5 soni.
13. Doniyev S.I. Establishment and development of cultural relations between Uzbekistan and India. "Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi" 2021-10 soni.
14. Doniyev S.I. Prospects of socio-economic relations between Uzbekistan and India context of globalization. "Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi" 2021-10 soni.
15. Doniyev S.I. Establishment and strengthening of mutually beneficial relations between Uzbekistan and India. *Current research journal of history*. Volume 03, Issue 03.
16. Hindiston yangi xalq diplomatiyasining sabab va omillari. *Science and innovation*. 2022 №3.